

Tero Matkaniemi

Aulis Kähkönen – pula-ajasta olympian altaisiin (ref.)

Liikkeenharjoittaja Aulis Kähkönen oli 1950-luvulla Työväen Urheiluliiton (TUL) paras miesuimari, joka paransi liittonsa ja Suomen ennätyksiä kaikissa muissa uintimuodoissa paitsi vapaauinnissa. Suomea Kähkönen edusti Helsingin olympialaisten lisäksi monissa maaotteluissa ja Pohjoismaiden mestaruuskisoissa. Vesipallossa hän saavutti Helsingin Työväen Uimareiden (HTU) joukkueessa SM-mitaleita.

Tässä artikkelissa valaisen Aulis Kähkösen kokemuksia ja käsityksiä yhteiskunnan kehityskuluista ja murroksista sekä niistä yhteisöistä, joissa hän on elänyt. Tehtävänä on hahmottaa ne tekijät, jotka ovat vaikuttaneet kohdehenkilön kehittymiseen huippu-urheilijaksi, elinikäiseksi liikunnan harrastajaksi ja perheenisäksi. Tarkastelun polttopisteessä ovat kohdehenkilön perhe, työ, asuinympäristö, uimaseurat, kaverit ja opiskelu.

Liikkeelle Viipurista

Aulis ”Aku” Kähkönen syntyi Viipurissa 1930. Hänen isänsä Erkki Kähkönen (s. 1899 Viipurissa) oli ammatiltaan lämmittäjä, jonka sukujuuret olivat Utrechtissa Hollannissa. Auliksen äiti oli ompelijana työskennellyt Hilja Kähkönen (s. 1908 Juvalla). Aulis sai kaksi veljeä, Raimon (s. 1934 Viipurissa) ja Markun (s. 1942 Helsingissä).¹ ”Synnyin mahdollisimman sopimattomaan aikaan pula-ajan aattona. Noihin aikoihin isäni kärsi työttömyydestä – juuri perheen perustamisen aikoihin. Toivo-isä oli hyvä isä. Hän kärsi elämässään ja kuoli jo 56-vuotiaana”, Aulis kertoo innostajastaan ja esikuvastaan.²

Viipurista talvisodan evakkoon lähtenyt Kähkösen perhe kulkeutui Etelä-Savoon Juvalle, perheen äidin syntymäpitäjään ”Asuimme evakuointiajan Roposen talossa Karkeamaan kylässä”, Aulis muistelee ja jatkaa. ”Minä, kun olin reipas poika eikä talossa työikäisiä miehiä ollut, niin vanhan isännän kanssa menimme usein hakemaan heiniä ladosta. Yleensä isäntä oli ohjaksissa reen kannoilla ja minä heinäkuorman päällä. Kerran olimme ottaneet tallista hevoseksi Valman, ison ja vahvan tamman, tallissa ’ravistuneen’, niin kuin sanottiin, jos polle ei ollut aikoihin päässyt ulos jaloittelemaan. Menomatka ladolle sujui hyvin, mutta sitten, kun lähestyimme kotia, Valma vimmastui ja nykäisi äkisti juoksuun ja tallille. (...) Heinähäkki heinineen ja Akuineen putosivat ylisille johtaneen sillan alituksen jälkeen, ja Valma rekineen jatkoi matkaa vielä hetken. Siinä oli ainakin uintiura vaarassa jo 9-vuotiaana”, Aulis kommentoi lapsuusmuistoaan.³

Kähköset muuttivat keväällä 1940 Helsinkiin, jonka rautatieasemalla lotat erottelivat viipurilaiset eroon muista karjalaisista. Koti järjestyi Hämeentieltä Sörnäisistä, jossa perhe asui välirauhan ajan ja sotavuosina 1941–1942. Tuolloin Aulis kävi neljännen luokan kansakoulua ja viidettä luokkaa kevätlukukaudelle asti, jolloin Kähköset muuttivat Turkuun isän uuden työn takia. Isä oli kotiutettu rintamalta, koska ”pääesikunta tarvitsi sukellusvarusteiden huoltomiestä Pansioon suunniteltuun sotasatamaan”, Kähkönen iloitsee elämänmuutoksesta.⁴

Sotavuosien kasvatuksen lähtökohtana oli koulua lapsi selviytymään ankarissakin oloissa.⁵ ”Kun asuin Helsingissä ensimmäistä kertaa, osallistuin partioleirille Karjaalla. Se oli työleiri. Olimme Eugen Schau-

manin kotikartanossa maatoissa talon pelloilla ja muonituksessa. Vastaavalle leirille menin myös Turusta sen saaristoon kesällä 1942. Sieltä minä kuitenkin poistuin kesken, kun äitini tuli hakemaan minut pois. Kotona minua tarvittiin, koska osasin auttaa isäämme sukelluspukujen osien valmistamisessa. Pukujen käsineet ja jalkaosat olivat kuluvia, ja niillä osilla oli kysyntää. Köyhtynyt perheemme tarvitsi jokaisen pennin. Kesällä 1942 menin myös toiseen tienestiin kaverieni kanssa. Ensimmäisessä olimme töissä höyryllä toimivassa jäänmurtaja Sammossa, jossa puhdistimme höyrypannuja sisältä. Kun tuo työ loppui, menimme Martin kansakoululle myymään pilsneriä sinne kesäksi majoitetuille saksalaissohilaille”, Kähkönen toteaa.⁶

Vuonna 1942 pääesikunta oli Kähkösen mukaan päättänyt, että saksalaisille ei kannata rakentaa sotasatamaa. Esimies oli varoittanut töiden loppumisesta, joten Toivo Kähkönen matkusti Helsinkiin etsimään uutta vastaavaa työtä. Onnekas sattuma oli, että Helsingissä vastaan tullessa Viipurin-aikaisella kaverilla oli sopivaa työtä tiedossa. ”Minulla oli taas edessä koulun ja kavereiden vaihto. Vallilan kansakoulussa aloitin syksyllä 1942. Oli se kovaa aikaa koululapsille. Työtä minunkin piti taas löytää”, Aulis muistelee muutosta.⁷

Koulun miesopettaja kokosi oppilaistaan jääpallojoukkueen, johon Auliskin mahtui mukaan. Joukkue voitti kansakoulujen välisen loppuottelun, jota oli seuraamassa jääpalloseuran valmentaja, Aulis muistelee. ”Minut kutsuttiin nuorten joukkueen harjoituksiin ’Guntisin kentälle’ Vallilaan. Muistan, että odottaessamme harjoituksia katselimme kentän vieressä olevaa puolivalmista kalliopommisuojaa. Samalla hälytyssireenit alkoivat ulista. Heitimme luistimet jalasta ja syöksyimme tuohon pommisuojaan. Samalla saatoin sanoa hyvästit jääpallouralleni, koska Helsingin suurpommitukset hiljensivät kaupungin helmikuussa 1944. (...) Veljeni Raimo lähetettiin Ruotsiin ja minut Kyyjärven Peuralinnan kylään ja kouluun. Siellä olin priimusoppilas ja kylän paras hiihtäjä. Kylän ukot järjestivät hiihtokisoja meille penskoille. Niissä oli oikein rahapalkinnot.”⁸

Kun lukuvuosi Kyyjärvellä päättyi, Aulis odotti, että hänet haettaisiin takaisin Helsinkiin. Syy siihen, ettei kutsua tullut, oli talon emännässä, joka kaappasi kotoa tulleet kirjeet ja niissä olleet pienet rahasummat. ”Hän piti minua ikään kuin maatalousorjana satokauden ajan. Syksyllä

nimismies tuli minua etsimään, kun vanhempani olivat kannelleet vi-ranomaisille. Asiassa oli hyväkin puoli – opin uimaan kunnolla”, Aulis kertoo elämästään Keski-Suomessa.⁹

Kesän 1944 lopulla Aulis ehti saada vielä töitä Helsingistä. Ensin hän jakoi Isänmaallisen kansanliikkeen (IKL) *Ajan Suunta* -lehteä Kruun-nuhakaan. Lyhyeksi jääneen pestin jälkeen Aulis alkoi jakaa Posti- ja lennätinlaitoksen sähkösanomia sotilasasiakkaille, pääosin saksalaisille, joita Helsingissä oleili tuohon aikaan runsaasti. Neuvostoliitto oli val-mis aloittamaan aselevon 4. syyskuuta 1944 kello 8 sillä edellytyksellä, että Suomi tiedottaa suhteiden katkaisemisesta Saksaan. ”Sitten tuli se historiallinen päivä, kun Akun piti osallistua Suomen historian tekoon. Menin Postille iltavuoroon, ja pomo oli jo ovelta vastassa: ’Nyt on kiire, Aku! Viet nämä 4 sähköttä saksalaisten esikuntiin, niitä jo odottavat hermostuneina.’ Miehä menin. Ensin menin keskelle nykyistä Manner-heimintietä, pommariin. Siinä oli SS-esikunta. Sitten lähdin 3-ratikalla Kaivopuistoon saksalaislaivaston esikuntaan. Sitten taas ratikalla takai-sin päin. Viimeisessä paikassa saksalainen majuri heilutti pistoolia ihan nenäni edessä ja kiroili saksaksi. Minä vaan sanoin ’bitte’. No, miehä se olin, joka sakut sähköellä Hesasta häädin”, Aulis arvioi humoristisesti osuuttaan sodan loppukäänteissä.¹⁰

Jatkosota päättyi syyskuun 19. päivänä 1944 allekirjoitettuun välirau-hansopimukseen. Valvontakomission pääosa, kaikki neuvostoliittolaisia, saapui Suomeen parin päivän päästä. Kähkönen on kertonut, kuinka hän oli ensimmäisiä helsinkiläisiä, joka kohtasi valvontakomitean kulku-vartion. Patrulli tuli kysymään Kähköselä tietä Helsingin keskustaan. ”Heidän USA-valmisteinen Jeep-maastoautonsa ja lähetin saksalaisval-misteinen moottoripyörä pyrähtivät kuin tyhjästä eteeni, kun kävelin aution oloisella Hämeentiellä Sörkassa. Siihen ne eteeni pysähtyivät tar-joamaan tupakkia ja taisin ottaakin savut. (...) Sanoin tuolle kapteenil-le: ’harozi mahorkka gopathin bolgounik’, mutta huomasin kyllä, ettei kapu siitä tykännyt – eihän se tietenkään mitään mahorkkaa ollut, vaan jotakin hienompaa tupakkia. Patrulli koostui kapteenista, kuljettajasta, kolmesta sotilaasta ja lähetistä. Kaikilla oli kova aseistus”, Kähkönen muistelee kohtaamista.¹¹

Sodasta rauhaan

Kähkösen siirtolaisperheen pojat joutuivat ottamaan sodan jälkeen vastuuta kodista ja toimeentulosta. Lasten kuullen ei sodasta yleensä puhuttu, koska lasten tarvetta käsitellä sotakokemuksia ei ymmärretty. Samalla se tarkoitti sitä, että lapset jäivät sodan aiheuttamien surujen kanssa yksin.¹² Sodanjälkeisinä vuosina Aulis Kähkösen toive siitä, että voisi keskittyä harrastuksiinsa vakavasti, ei ollut realistinen.

Sotakorvaukset veivät suuren osan Suomen vientipotentiaalista, mutta toisaalta ne vauhdittivat teollistumista. ”Työttömyyttä en sodan jälkeen tuntenut. Vaihdoin työpaikkoja edelleen tiuhaan. Olin välttämätön taloustuki perheellemme”, Aulis toteaa.¹³ Suomalaisen yhteiskunnan ensisijaisia tehtäviä olivat rintamamiesten ja siirtoväen asuttaminen. Kaihoten muisteltu vuoden 1938 elintaso saavutettiin 1940-luvun lopussa. Lopullisesti pula-aika oli ohi 1954, jolloin lopetettiin kahvin säännöstely.

Aulis Kähkönen ja Tuija Karhiola (s. 1935 Viipurissa) avioituivat syksyllä 1958, ja heidän elämänsä rytmittivät pian lasten syntymät. Jaana (s. 1961 Helsingissä), Marjut (s. 1964 Helsingissä) ja Maura (s. 1972 Helsingissä) toivat elämään uutta sisältöä.¹⁴ Kähkösen maajoukkuekaveri 1950-luvun puolivälistä, Kai Hagelberg, kertoo: ”Akun tuntemissa uimaripiireissä olemme liikuttavan yksimielisiä siitä, että Tuijan kanssa avioituminen oli parasta, mitä Auliksen elämässä tapahtui. Akun ja Tuijan avioliitto oli todellinen rauhansatama. Sanotaan, että Tuija pelasti Akun.” Avioitumisensa jälkeen Kähkönen toimi autotarvikkeiden myyjänä.¹⁵

Nuori perheenisä menestyi myyjänä, ja tulevaisuus näytti valoisalta vuoteen 1963 asti, jolloin Kähkönen perhesyistä luopui hyväpalkkaisesta matkatyöstä. ”Onneksi olimme ehtineet perustaa vuonna 1961 pienen lakki-, tekstiili- ja autotekstiilivalmistamon äitimme työllistämiseksi. Yrityksessä oli tuolloin äidin lisäksi viisi ompelijaa. (...) Tuolla firmallemme oli edessään menestyksen vuodet öljykriisiin asti. Kriisi laukaisi taloustaantumaa, ja tekstiilien kysyntä väheni. Hattuun piti tuossa vaiheessa pistää jäitä, ja lopettelin myymälöitämme Turusta ja Lahdesta”, Kähkönen kertoo.¹⁶

Kähkönen oli urheilusta kiinnostuneena mennyt 1970-luvulla Kontulan Urheilijoiden (KontU) kokoukseen, jossa hänet valittiin jalkapallojaoston puheenjohtajaksi. ”Jalkapallon otin tosissani. Kun näin, että pelaajat eivät ole tosissaan, samoin kuin me uimarit, yritin luoda heihin tarmoa, etenkin nuorten joukkueeseen”, Kähkönen kertoo. Samoihin aikoihin Kähkönen liittyi Kontula-Seuraan ja toimi yhdistyksen johtokunnassa. ”Kahdesti olin kokoomuksen ehdokkaana kunnallisvaaleissa, mutta menestys ei ollut kovin hyvä. Kerran olin presidentin valitsijamiehdokkaana. Vain hieman yli 200 äänesti minua. Tein johtopäätökseni ja ryhdyin pizzeria-bisnekseen erään muslimimiehen kanssa”, Kähkönen toteaa. Aktiivisuuttaan Kähkönen ohjasi myös koripalloon ja alkoi etsiä kavereita, jotka olisivat valmiit tukemaan lajia. ”Lajista kiinnostuneita ilmaantui kuusi, ja me aloimme kokoontua. Päätä pitemmäksi tuossa joukossa kohosi entinen KTP:n maaottelupelaaja Veijo Nielsen (1933–2015), OTK:n systeemisuunnittelija. Hänen johdollaan laadimme koko talven kokoontumisten jälkeen lyhyen ja pitkän ajan suunnitelmat”, Kähkönen muistelee.¹⁷

Uintia läpi elämän

Urheilutoiminnan syntyvaiheessa Kähkösen syntymäkaupungin Viipurin kansainvälistymistä itään päin edisti sijainti. Urheilukirjailija Helge Nygrén on arvioinut, että Pietariin suuntautunut urheiluvaihto olisi alkanut hevosmiesten aktiivisuudesta. Yhtäjaksoiseksi kilpailu- ja näytösyhteydet muodostuivat 1880-luvulta alkaen. Joidenkin seurojen vierailut 1900-luvun alkuvuosina perustuivat jopa sopimus pohjaiseen vuorojärjestelmään. Uusien lajien rantautumisessa Suomeen Pietari-Viipuri-yhteydellä oli huomattava asema.¹⁸

Viipuri tarjosi suotuisan ympäristön urheilusta kiinnostuneille. Kaupunkiin perustettiin maamme ensimmäinen jääpalloseura Wiborgs Hockeyklubb vuonna 1896. Suomen ensimmäinen tennisseura Wiborgs Lawntennisklubb perustettiin samana vuonna. Paraatikenttä oli Viipurin ensimmäisiä urheilupaikkoja 1880-luvulla. Uimapaikkoja oli Neitsytniemessä, Huusniemessä ja Papulassa. Uimala Pantsarlahteen valmistui vuonna 1914, Käreämäkeen 1926 ja Tervaniemeen 1936.¹⁹

Kähkönen kertoo ensi kosketuksistaan urheiluseuroihin: ”Asuimme aivan Viipurin keskustan kupeessa Patterimäellä, joten urheilusta oli helppo kiinnostua. Liityin kaverieni kanssa Viipurin Urheilijoihin, jonka toimintakeskus tuo läheinen kenttä oli. Olin poikasena koko meidän porukkamme kovin juoksija. Tuossa vaiheessa en oikein osannut uida, ja isäni vei minut puoliväkisin uimakouluun Käremäen uimalaitokselle. Isä, sieltä melko kaukana kotoamme olleelta uimalaitokselta, lähti kävellen kotiimme, ja minut heti alkuun pistettiin valjaisiin ja heitettiin laiturilta veteen räpiköimään. Oli ronski tuo uimaopettaja Olli Lehtinen opetustavoiltaan. Hän oli kuuluisa voimistelija ja sai minut säikähtämään. Kun pääsin kuiville, niin lähdin karkuun ja juoksin kotiin. Olin siellä paljon ennen isäämme. Siitä isä, joka oli urheilumies itsekin, sai kaiketi kimmokkeen ohjata minut juoksuharrastukseen. Kilpailuissa en kuitenkaan päässyt kisaamaan ikäisteni kanssa, koska meille pienille pojille ei ollut vielä sopivaa ikäsarjaa.”²⁰

Liikunnallisesti aktiivisen Kähkösen liittyminen Viipurin Urheilijoiden (VU) poikaosastoon ei ollut poikkeuksellista: seuran suurin saavutus ennen sotia oli poikatoiminnan organisoiminen. Tuohon aikaan suurin osa seuroista keskittyi vain miesten urheiluun. VU:n poikatoiminta pääsi vauhtiin keväällä 1935, jolloin mukaan tuli heti 50 poikaa. ”Emil Koponen oli saanut päähänsä, että poikaosastosta tehdään maan suurin, ja hän ei ollut niitä miehiä, jotka jättävät kesken asian, jonka ovat ottaneet päämääräkseen”, Jori Ilanko on kertonut VU:n historiassaan. Syksyllä 1935 poikaosaston vahvuus oli 500 ja syksyllä 1939 jo 4 000.²¹ ”Emil Kopenen muistan hyvin. Olisiko ollut 1937 tai 1938, jolloin Mannerheim oli kunnioittamassa maatalousnäytelyä Relanderin kanssa”, Kähkönen muistelee.²²

”Kesällä 1939 talvisodan enteet alkoivat jo näkyä. Myös me kolme kaverusta, veljekset Viki ja Ykä ja mie, liityimme ilmasuojelupojiksi kuten muutkin pojat Viipurin Urheilijoissa. Saimme keltaiset nauhat käsivarteemme ja Dynamo-merkkisen taskulampun. Sitten harrastimme ilmasuojelua kotipihoillamme kaiket illat, mutta pahaksi onneksi patterit loppuivat ja koulukin alkoi. Pian se kuitenkin loppui tilapäisesti: koko Viipurille järjestettiin koe-evakuointi”, Kähkönen muistelee. Sodan sytyminen katkaisi urheiluseuratoiminnan Viipurissa, mutta lukuisat VU:n poikaosaston kasvatit jatkoivat myöhemmin urheilun ja liikunnan parissa eri puolilla Suomea.²³

Uinnista sodan loppuvaiheessa innostuneen Kähkösen kertomus uimaseuraan liittymisestä viestii siitä, että valinta oli nuorelle pojalle melko sattumanvarainen. Kuitenkin Kähkönen liittyi myöhemmin itsenäisesti ja pysyvästi työläisseuraan, johon hän taustansa takia luontevasti kuului. Helsingfors Simsällskap (HSS) oli ruotsinkielisten hallitsema ja Helsingin Uimarit (HU) suomenmielisten. Helsingin Työväen Uimarit, joka kuului Työväen Urheiluliittoon, sen sijaan kannatti sosiaalidemokraattista suuntausta. Pitkäsillan pohjoispuolella, jossa Kähkönen asui, oli ”TUL-maailma”.²⁴ Helsingin kaupungin uimalaitokset jaettiin seurojen kesken vielä toisen maailmansodan jälkeen. Helsingfors Simsällskap isännöi Uunisaarta, Helsingin Uimarit Humallahtea ja Helsingin Työväen Uimarit Mustikkamaata.²⁵

”Turun kesänä 1942 menin Uittamon uimakouluun ja opin lopulta vähän uimaan”, Kähkönen kertoo.²⁶ ”Kesällä 1944 kaipasin toimintaa työstä jääneelle vähäiselle vapaa-ajalle. HU ilmoitti sopivasti hakevansa nuoria jäseniä seuraansa. Ilmoituksen mukaan Hietasen Heikki kuulemma valmensi, ja minähän innokkaasti liityin HU:hun. Ei harjoituksissa Heikki Hietasta näkynyt, mutta Toivo ”Töffi” Virtanen kuitenkin oli meitä nuoria ohjaamassa. Seuraavana kesänä en enää mennyt HU:n treeneihin, koska Humallahden uimala oli niin kaukana. Mustikkamaan uimalaitos oli meitä lähempänä, ja aloin käydä siellä”, Kähkönen perustelee HTU-kiinnittymistään.²⁷

Sörkassa varttunut Kähkönen liittyi HTU:n rinkiin vuonna 1945. ”Pari kesää Mustikkamaalla vierähti ilman, että olisi tullut ostettua jäsenkirjaa. Ei minulla ollut hajuakaan seuran poliittisesta väristä. Se selvisi vasta myöhemmin. Me sotien aikana varttuneet lapset olimme kasvaneet muutenkin sotasensuurin varjossa, enkä ainakaan minä ymmärtänyt politiikasta vielä mitään. Eivät muutkaan ikäiseni HTU:laiset tainneet tiedostaa tuota seuran poliittista puolta. Me kakarat vaan harjoitelimme tietämättöminä ympärillämme tapahtuvista myllerryksistä.”²⁸

HTU:n jäseniä kasvatettiin TUL-henkisyyteen. TUL:n liittojuhliille kesäkuussa 1946 osallistuneiden tuntoja tulkinnut Seppo Hentilä on arvioinut, että juhlat merkitsivät ennen muuta uskoa rauhaan ja työläisurheilun tulevaisuuteen. Suurta mielenkiintoa herättivät liittojuhlien ulkomaalaiset vieraat, ennen kaikkea ensi kertaa sotien jälkeen Suomeen saapuneet neuvostoliittolaiset urheilijat.²⁹

”Liittojuhlan uintikisat pidettiin Uunisaaressa olleessa uimalaitoksessa, joka oli HSS:n reviiiriä. Isäni ja seurakaverini yllyttivät minua ilmoittautumaan 100 metrin rinulin nuorten kisaan. Tiesivät minut kohdalaiseksi rinulistiksi, vaikka uinkin pää pystyssä kuin Aku Ankka. Siitä lempinimi ’Aku’ minuun tarttui. Menin pelokkaana ilmoittautumaan kisaan. HTU:n setä, joka ilmoittautumisia vastaanotti, tokaisi hyvin kannustavasti, että ’mitä sinäkin siellä teet?’ Mitä tuohon nuori voisi vastata. Vasta edellisenä päivänä ennen kisaä uin ensimmäisen kerran elämässäni ajalla 100 metrin rinulin Mustikkamaan uimalassa. Aika taisi olla jotain 1.30. Minulle aika ei kertonut mitään. Varsinaisessa kilpailussa uin ajan 1.34 ja yllättäen voitin kilpasarjani. Erityisen iloinen olin isäni puolesta. Hän oli valmentanut minua lähes koko lapsuuteni ajan Viipurista alkaen nyrkkeilijäksi. Menestys uinnissa vapautti minut boksarin paineesta, sillä en innostunut nyrkkeilystä. Isäni Topi oli itse ollut nyrkkeilijä Talikkalan Tovereissa Viipurissa. Hän oli yksi nyrkkeilyjaoston perustajista. Menestykseni myötä hänestä tuli uinnin vannoutunut kannattaja, joka saattoi ylpeillä myöhemmin maineestani kuin omana saavutuksenaan. Liittojuhlien jälkeen kuvaani pystyi katselemaan valokuvaamo Nyblinin ikkunassa Mikonkadulla”, Kähkönen kertoo.³⁰

Uintiharrastuksessaan nopeasti kehittynyt Kähkönen valittiin neljän vuoden säännöllisen harjoittelun jälkeen vuonna 1949 Pohjoismaiden mestaruuskilpailuihin. Kähkönen kertoo, että Suomi-verryttelypuvut PM-kisoissa olivat lainassa porvarilliselta Suomen Voimistelu- ja Urheiluliitolta. Asuja ei riittänyt kaikille, ja yhden uimarin piti jäädä ilman edustuspukua. Tunnettu uintipersoona, Yleisradion pääkuuluttaja Pekka Tiilikainen (1911–1976) oli Kähkösen mukaan tokaissut ympärillä olleille: ”Ei tuo Aku siellä kuitenkaan pärjää. Mihin se verkkareita tarvitsee?” Kähkönen kuitenkin voitti 200 metrin rintauinnissa ensimmäisen erän ja siinä uineen ruotsalaisen Euroopan mestarin. Lopulta Kähkönen jäi pronssille, sillä toisessa erässä saavutettiin kaksi parempaa aikaa. ”Palkintopallille piti mennä pelkissä uikkareissa”, Kähkönen kertoo asemastaan työläisuimarina.³¹

Kisojen toisena päivänä Kähkönen voitti 100 metrin perhosuinnin. ”Tulin todella maaliin ensimmäisenä, ja aikani oli kolmella kellolla mitatuna 1.13,2. Seuraavan aika oli 1.13,4. Toiseksi tullut oli järjestävän seuran ja uimaliiton jäsen, joten hänestä kuitenkin leivottiin tuolloin Pohjois-

maiden mestari. Minun aikaani heikennettiin 0,2 sekuntia. Tulokseni oli Suomen ennätys, mutta minulta se riistettiin. Syyksi hylkäämiselleni kerrottiin se, etteivät minun uimahousuni mukamas olleet tarpeeksi korkeat navan kohdalta. Äitini oli ompelija, joka lähes kaikkien helsinkiläisten uimareiden sääntöjen mukaiset uikkarit valmisti. Se oli äitini sivutoimi. Selvää on, että työläisuimariudesta oli haittaa”, Kähkönen arvioi.

Kähkönen epäilee, että kilpailunjohtaja Pekka Tiilikaisen toimintaan vaikutti se, että HTU oli uhka porvarillisen HU:n hegemonialle. Tiilikaisen oma HU-seura oli pitkään ollut Suomen paras Kalevan-maljaseura, ja HTU:n menestys ei miellyttänyt. ”Perhosuinnin palkintoseremoniaan minun piti lopulta pistää TUL-verkkari päälle – oli niin kylmä sää. Seuraavaan *Hufvudstadsbladet*-lehteen keksittiin tehdä verkkaristani kuvaprovoakaatio”, Kähkönen muistelee. ”Myöhemmin Tiilikainen kuitenkin kehuu minua julkisesti. Ei Pekka lopulta paha ollut. Hän oli voimakas persoona, jolle sattui ylilyöntejä”, Kähkönen arvioi sovinnollisesti.³²

Uimarit Norja-Suomi-maaottelun 200 metrin rintauinnin maalissa vuonna 1954. Vasemmalta Kai Hagelberg, Erik Gulbrandsen ja Aulis Kähkönen. (Kai Hagelbergin kokoelma)

Kilpauinnille oli 1950-luvulla tyypillistä sääntöjen muuntelu jopa vuosittain. ”Koskaan syksyllä ei voinut tietää, minkälaisilla säännöillä seuraavana kesänä uitaisiin. Kun sitten otetaan huomioon se, ettei hyvää uimaria saada valmennettua vuodessa, niin uinnin kehitykseni pysähtyi. Kun noista komentelunhaluisista upseereista päästiin eroon, niin sääntöjä löysennettiin liikaa. Aktiiviurani päättyi hallitsemattomiin sääntömuutoksiin. Tarkasti ottaen se loppui delfinipotkun käyttöön ottoon”, Kähkönen kertoo.³³ Vuoden 1951 lopulla Kähkönen harjoitteli Tukholmassa kuukauden TUL:n ja Väinö ”Väiski” Leskisen (1917–1972) lähettämänä. Tukholmassa Kähkönen oli Stockholm Kappsimmingsklubbin (SKK:n) harjoitusryhmässä ja ui myös Ruotsin maajoukkueuimareiden kanssa.³⁴

Väinö Leskinen oli pyytänyt Tukholmassa asunutta Arvo ”Poika” Tuomista (1894–1981) avustamaan Kähköstä Ruotsin-leirillä. ”Arvo oli lähes aina iltapäiväharjoitusten jälkeen minua odottamassa, ja menimme kahville tarinoimaan”, Kähkönen iloitsee ystävyydestä.³⁵ Kähköstä tukenut Leskinen oli 1950- ja 1960-luvuilla yksi merkittävimmistä Suomen Sosialidemokratian Puolueen (SDP) poliitikoista. Arvo Tuominen puolestaan toimi sotien jälkeisinä vuosina Työväen Sanomalehtien Tietotoimiston TST:n kirjeenvaihtajana Tukholmassa.

Tukholmassa SKK:n valmentajana toimi saksalaisen Herbert Klein-nimisen ME-uimarin valmentajana toiminut unkarilainen mies. Helsingin olympialaisissa Klein ylsi pronssille 200 metrin rintauinnissa – Kähkösen lajissa. Harjoitukset Tukholmassa olivat Kähkösen mukaan itäeurooppalaiseen tapaan kovia. Aamulla uitiin urheilukeskuksen 50 metrin radalla ja iltapäivällä Forsgrénska Badetin lyhyessä altaassa. Varsinaista omaa valmentajaa Kähkösellä ei urallaan ollut. ”Valmentajani nimi oli Aku. Ammensin oppeja itselleni HU:n uimakoulussa jopa Toffi Virtaselta”, Kähkönen kertoo. Päivisin Kähkönen harjoitteli ainoana TUL:n uimarina yhdessä uimaliiton miesuimareiden kanssa johtaja Toivo Aron luvalla. ”Noihin aikoihin uin kolmesti päivässä. Ensimmäisen aikaisin aamulla uin Hietaniemen uimarannalla erääseen saareen ja takaisin. Sitteen treenasin ruokatunnilla ja vielä illalla seuran treeneissä Mustiksessa. Talvet uin ’Yrjössä’ ja Sandiksen hallissa.”³⁶

Olympiavuonna 1952 Kähkönen oli Helsingin sähkölaitoksen palveluksessa, eikä kokopäivätyö ymmärrettävästi edistänyt arvokilpailuun

valmistautumista. Ongelmia huippu-uimarin arkeen toi Kähkösen mielestä myös lajiliiton johto, joka ei ennen kisoja pitänyt riittävästi olympiainuimareiden puolta uimastadionin vuorojen jaossa. Liitto järjesti kuitenkin viime hetken leirin Valkeakoskella – valitettavasti kesälle 1952 tyypillisessä viileän sateisessa säässä. Uimareilla oli puutetta myös rahasta ja ruoasta. Kähkönen on kertonut, että ainoa vatsansa täyteen saanut uimari oli Juha Tikka (1929–2001), joka oli tullut Valkeakoskelle omalla moottoripyörällään. ”Sillä se ajoi lähimpään varuskuntaan syömään. Se oli sotilassukua ja everstin poika. Me muut olimme hoikkia kuin keskitysleiriltä vapautuneet tuon harjoitusleirin jälkeen.” Olympialaisiin valmistautuneet uimarit harjoittelivat myös Lahdessa Kärpäsen kansakoululla.³⁷ ”Vaikeuksia lisäsi se, että joukkueemme menetti saksalaisen valmentajan Erwin Simonin Venezuelaan. Varavalmentaja Taisto ”Tate” Kasvio ei tulluilaisena kelvannut uimaliitolle”, Kähkönen harmittelee.³⁸ Urheilu-uransa jälkeen Kähkösen kilpakumppani, HU:n Juha Tikka ohjautui sotilasuralle ja toimi muun muassa Suomen merivoimien komentajana vuosina 1983–1990.

Kähkönen oli 1950-luvulla TUL:n huomattavin miesuimari.³⁹ Hän ui ensimmäisen virallisen Suomen ennätyksen 100 metrin perhosuinnissa ajalla 1.08,9.⁴⁰ Keväällä 1952 Kähkönen oli ensimmäisenä suomalaisena perhostellut 200 metriä ajassa 2.48,0, jonka Suomen Uimaliitto päätti merkitä muistiin. Tulosta ei voitu hyväksyä Suomen ennätykseksi, koska laji ei ollut SM-kisalaji.⁴¹ Uransa kohokohdassa, olympiakisojen 200 metrin rintauinnin alkuerässä, 21-vuotias Kähkönen ui ajan 2.43,8., minkä perusteella hänen sijoituksensa oli 18:s. Eurooppalaisista hän oli kahdeksanneksi nopein ja suomalaisista nopein.⁴² Kähkönen oli Suomen mestari 100 metrin perhosuinnissa vuosina 1950–1952, 200 metrin perhosuinnissa ja 4 x 100 metrin sekaintiivistissä vuosina 1953–1954 sekä 100 metrin selkäuinnissa 1951, 1953 ja 1954. Hän saavutti myös 17 TUL:n mestaruutta henkilökohtaisilla matkoilla ja lisäksi lukuisia viestimestaruuksia.⁴³

Kolmeakymmentä ikävuotta lähestynyt Kähkönen päätti aktiiviuransa hiljalleen 1950-luvun lopulla. Vuonna 1956 Kähkönen oli 200 metrin rintauinnissa Suomen tilaston 8:s. Jäähdyttelyvuosina Kähkönen kuului pari vuotta Kuhien vesipallojoukkueeseen ja voitti TUL:n mestaruuden vuosina 1959 ja 1960.⁴⁴ Uintiurheilusta Kähkönen sai läheisiä

ja elinikäisiä ystävyys-suhteita. ”Muun muassa Toivo ’Topi’ Myyryläinen oli Akulle hyvin läheinen ystävä 1950-luvun alkuvuosista lähtien. Vielä silloin, kun Aku asui Yhdysvalloissa ja Topi Thaimaassa, heillä oli säännöllistä kirjeenvaihtoa”, Kai Hagelberg kertoo. Lauritsalan Teräksen kasvatti Toivo Myyryläinen oli Kuhien ensimmäinen valmentaja, Kumpulän maauimalan ensimmäinen johtaja ja tunnettu myös urheiluhierojana.⁴⁵ Myyryläisen aktiivikausista menestyksekkäin oli vuosi 1954, jolloin hän ui yhdessä Kähkösen, Juha Tikän ja Pentti Paatsalon kanssa Pohjoismaiden mestaruuden sekainterviestissä.⁴⁶

”Kyllä, olen ollut läpi elämän uimari. Pitkän matkan uimari en ole koskaan ollut. Olen vieläkin sprintteri. Spurtteja vedän vieläkin mieluiten ja mielestäni melko kovaa ikääni nähden. En muista isompia taukoja uinnissani pitäneeni. Uinti on ilmeisesti elämäntehtäväni. (...) Juuri aamukahvit joimme ja nyt menemme uimaan. Ulkoallas on noin 30 metrin päässä, ja veden lämpö on noin 33 astetta», Kähkönen lähettää 57-vuotishääpäiväterveisiä Floridasta.⁴⁷ Masters-uimarina Kähkönen oli aktiivinen Yhdysvalloissa vuosina 1991–2006 saavuttaen ikäluokkansa kärkisijoja. Yli 60-vuotiaiden miesten 50 jaardin rintauinnissa Kähkösellä on edelleen voimassa oleva Yhdysvaltojen ennätys vuodelta 1992.⁴⁸ Hänen aikansa 31,76 vastaa 50 metrin rintauinnin aikaa 35,25. Suomen masters-uintiennätys kyseisellä matkalla on HU:n Albert Kostitsinilla jonka aika vuodelta 2002 on 35,01.⁴⁹

Kipupisteitä

Sotien jälkeen TUL:n järjestövoiman kasvun osoituksena oli valistustyön tarjonnan ja jäsenkunnan aktiivisuuden lisääntyminen. Valistustyössä ja koulutuksessa keskeiseksi muodostui Pajulahden urheiluopisto Nastolassa, jossa aloitettiin vuonna 1951 yksivuotinen ammattiin valmistava liikunnanohjaajakoulutus.⁵⁰ Uinti- ja vesipallovalmentaja Tera Linnanen ehdotti vuonna 1956 Kähköselä hakeutumista Pajulahteen liikunnanohjaajakoulutukseen. Linnanen toivoi, että Kähkönen olisi valittu seuraavana vuonna Espoossa avautuvaan liikuntaneuvojan virkaan. ”Kun sitten tuo vuosi oli kulunut ja anoin tuota virkaa, sain havaita, että

virka olikin jo myyty poliittisella lehmäkaupalla skogilaisille kurssikaverilleni”, Kähkönen kertoo.⁵¹

Laakso lahden Virin valmentaja Tera Linnanen oli Kähkösel le läheinen tukija. ”Linnanen oli tullut pyynnöstäni HTU:n vesipallojoukkueen valmentajaksi, ja silloin olimme tosi hyvä joukkue. Kaikki suomalaiset joukkueet, muun muassa HU ja HSS, saivat turpiinsa Teran valmennuksen aikana. Sitten olimme Hollannissa pelaamassa sikäläisen työläisurheiluliiton juhlakisoissa. Tulimme sarjassa toiseksi. Sieltä joukkueemme kutsuttiin Rotterdamiin pelaamaan Hollannin mestaria vastaan. Voitimme. Pelit Teran ohjauksessa tosiaan luistivat”, Kähkönen kertoo.⁵²

Toivo Kähkönen oli jo 1950-luvun alkupuolella pohtinut, olisiko Aulis-pojan kannattanut pysyä uransa varhaisvaiheessa Helsingin Uimareissa, koska TUL-seuran jäsenyydestä koitua harmeja. Ongelmat korostuivat Suomen Uimaliiton, TUL:n ja TUK:ta (Työväen Urheiluseurojen Keskusjärjestöä) puuhanneiden joukkojen suunnasta vuosikymmenen puolivälin jälkeen. ”Omien taholta ongelmia ilmeni siinä vaiheessa, kun olin tullut Pajulahdesta liikuntaneuvojakurssin päätyttyä Helsinkiin vuonna 1957. Noina aikoina työläisurheilun jakautuminen oli kiihkeimmillään, enkä minä ollut erityisesti millään puolella. Sain kuitenkin kolmet eri viholliset. Olisi pitänyt osata ottaa kantaa eri osapuolten välillä, eikä se oikein maistunut. TUL:n urheilijana olin kuin ’lutikka seinän ja tapetin välissä’. Kaikki repivät omille tahoilleen. Oliko siis ollut suuri moka kävellä alun perin Mustiksen uimalan portista sisään?”, Kähkönen kyselee itseltään. Kiusallista oli myös se, että Väinö Leskinen oli alkanut innostaa häntä vaimoineen muuttamaan Mustikkamaan uimalaitoksen vartijaksi, kun Leskisen Heg-niminen sukulaismies oli jäämässä tehtävästä eläkkeelle. ”Kumpikaan meistä ei ollut tuolloin halukas nöyrytymään tuollaiseen ’erakkoelämään’. Arvelen, että Väiski suivaantui minuun kieltäytymiseni takia.”⁵³

TUL:n järjestötaistelussa HTU oli ottanut selvän kannan Kähköstä auttaneen Väinö Leskisen ajaman linjan puolesta. Leskinen johti TUL:n sisällä sosiaalidemokraattien ryhmittymää, joka oli valmis pitkälle menevään yhteistyöhön ja liittosopimukseen SVUL:n kanssa. Hän sai vastansa ne sosiaalidemokraatit, jotka eivät voineet hyväksyä TUL:n itenäisyyden kaventamista ja liittymistä porvarillisiin erikoisliittoihin. TUL:n kansandemokraattiset seurät ja jäsenet asettuivat TUL:n itse-

näisyyttä ajaneen ryhmittymän kannalle.⁵⁴ Leskisläisen opposition rinnakkaistoiminta oli alkanut urheiluopistosäätiön puitteissa huhtikuussa 1955. Seuraavia etappeja olivat muun muassa HTU:n liittyminen Suomen Uimaliittoon ja Urheilun Tuen perustaminen kesällä 1956. Vuoden 1957 loppuun mennessä TUL:stä oli erotettu Urheilun Tukeen ja porvarillisiin lajiliittoihin liittymisen takia 19 seuraa, joissa oli yhteensä vajaat 9 000 jäsentä.⁵⁵

Urheilun Tuki aatteellisena yhteistyöelimenä ei voinut olla pitkään ratkaisu TUL:n ulkopuolelle ajautuneille seuroille, koska parlamentaariset kytkennät synnyttivät paineita oman keskusjärjestön perustamiseen. Ratkaisevaksi TUK:n synnylle muodostui kesällä 1959 pidetyn TUL:n liittokokouksen päätös sanoa irti kaikki yhteistoimintasopimukset SVUL:n lajiliittojen kanssa. TUK perustettiin joulukuussa 1959, ja se toimi itsenäisenä järjestönä vuoteen 1979 asti.

Kauko-Aatos Leväaho, joka toimi TUK:iin liittyneen, Kähkösen edustaman HTU:n sihteerinä vuosina 1947–1964 ja puheenjohtajana 1967–1973, tiivistää HTU:n hajaannuksen seuraavasti: ”Pekka Martin irtisanoi uinnin yhteistoiminnan uimaliiton kanssa 1956. HTU piti yleisen kokouksen, jossa äänin 27–0 päätettiin turvata seuran uintitoiminta. Kuhuun houkuteltiin HTU:sta 5–6 pelaajaa. Sen jälkeen osa pelaajista, mm. Lasse Sirén, maajoukkue mies, palasi Helsingin Työväen Uimareihin. Martin erotti HTU:n TUL:sta, mutta kun se ei ollut oikeuden päätöksen mukaan laillinen, hän muutatti TUL:n säännöt ja erotti HTU:n toistamiseen. HTU:n hajotusyritys oli liikaista politiikkaa. Martin oli ottanut vallan demareilta TUL:ssa liittoutumalla kommunisteihin ja saatuaan tästä SDP:n tuomion Martin perusti TPSL-puolueen.»⁵⁶

HTU:sta Suomen Uimaliittoon liittymispäätöksen jälkeen eronneet ja Kuhia perustamaan ryhtyneet nuorukaiset, Tapio Leväaho kavereineen, olivat Suomen eturivin uimareita ja vesipalloilijoita. He eivät kahtaneet sitä, että menettivät erotessaan mahdollisuuden kilpailla avoimesti kansainvälisellä tasolla. He tiesivät, että alkaessaan edustaa Kuhia he joutuisivat ainakin aluksi tyytymään pelkästään TUL:n järjestämään kilpailutoimintaan. Siten asian periaatteellinen puoli näytti olleen heille sittenkin kilpailuoikeuksia tärkeämpi. ”Olimme pelanneet juniorivuosisista lähtien samassa joukkueessa ja tulleet hengeltämme varsin yhtenäiseksi. (...) Pidin luonnollisena, että jos HTU loikkaa porvariliittoon,

se yritetään estää. Ja jos siinä ei onnistuta, niin TUL:n uinti- ja vesipal-
lotoimintaa Helsingissä jatketaan vaikka uudessa seurassa”, Tapio Le-
vääho on kertonut Kalervo Ilmaselle.⁵⁷ Aulis Kähkösen mukaan suuri
osa HTU:n ammattitaitoa, jos sitä mitattiin uintiurheilun lisäksi myös
uimanäytösten ja vesipallotoiminnan järjestämisessä, siirtyi Kuhuun.⁵⁸
”Porukka oli alkanut inhota politisoitunutta HTU-seuraa ja sen johtoa.
HTU oli ollut todella kiva, jopa ihanan kotoinen seura, mutta jätkät pi-
lasivat sen”, Kähkönen muistelee.⁵⁹

Uran päätteeksi

Urheilusta kiinnostuneet etenevät urallaan taipumustensa ja taustansa
suuntaisesti. Aulis Kähkösen taival olympiaurheilijaksi alkoi liikunnalli-
sesti aktiivisena lapsena Viipurissa. Omaehtoisen liikunnan rinnalla hän
kytkytyi myös seuratoimintaan. Sotavuosien ja monien lajikokeilujen
jälkeen Kähkönen kiinnittyi lapsuuden ja nuoruuden kynnyksellä py-
syvästi uintiin. Vaikka uintiuran varhaisvaiheessa seuran tarjoama tuki
Kähköselle oli sodan jälkeisinä vuosina verrattain löyhää, se tiivistyi me-
nenestyksen myötä. Kähkösen lapsuuden ja nuoruuden kiistaton urheiluun
innostaja ja esikuva oli hänen isänsä. Verkostot urheilu-uraa tukeneista
ja edistäneistä tahoista eivät suinkaan rajoittuneet kodin ja uimaseuran
piiriin, vaan onnistuneita ihmis- ja yhteistyösuhteita rakentui laajalti.

Työläisuurari Aulis Kähkösen kehittyi nopeasti kansallisesti ja kan-
sainvälisesti menestyväksi uimariksi. Hänen uraansa varjosti pula-ai-
kojen lisäksi aikakaudelle tyypillisesti urheilun keskusjärjestöjen keski-
näinen kiista, joka ilmeni myös seuratoimintojen arjessa ja yksilötasolla.
Identiteettiään rakentanut nuori mies sinnitteli keskellä urheilupoliittisia
kiistoja. Menestyksen myötä Kähkönen sai rinnalleen uraa edistäneitä
vaikuttajia korkealta poliittiselta tasolta. Sen sijaan yhteydet porvaril-
liseen uintiin olivat kaiken aikaa Kähkösestä riippumattomista syistä
viileät. Yhteistyöverkostot uusiutuivat työläisurheilun hajaannuksessa.
Hajaannuksella ei kuitenkaan ollut Kähköselle ratkaisevaa merkitystä,
koska noihin aikoihin hän oli jo päättänyt huippu-urheilu-uransa. Käh-
könen ei löytänyt poliittista kotiaan työläisurheilun kiistoissa vaikutta-

neista poliittisista puolueista, vaan seurasi vasemmistolaisten yhteenottoja puolueettomana, myöhemmin porvarillisen puolueen jäsenenä.

Elinympäristön muutokset muuttoineen olivat Kähkösen lapsuudessa toistuvia. Sodan takia väistämätön lähtö Viipurista Juvan kautta Helsinkiin ja edelleen Turkuun ja takaisin Helsinkiin edellytti Kähköselä sopeutumista uusiin tilanteisiin ja ihmisiin. Jatkuva irrottautuminen ja asettuminen voivat aiheuttaa ulkopuolisuuden ja juurettomuuden tunnetta. Kähkösen tapauksessa näyttää kuitenkin siltä, että muutosten läpikäyminen ydinperheessä kasvatti hänessä tunnetta selviämisestä ja omasta pystyvyydestä. Työelämässä yrittäjänä ja perheen isänä hän esitti myöhemmin joustavuutta, itsenäisyyttä ja kekseliäisyyttä. Niin sanotun kannattelijasukupolven edustajana hän kasvoi siihen, että toissijaiset omat tarpeet sivuutetaan perheen kokonaisuuden hyväksi. Sota-ajan lapsuus on ollut Kähköselle voimavara, joka epäilemättä auttoi häntä asettamaan urheilun vastoinkäymiset oikeisiin mittasuhteisiin.

Liikkeenharjoittaja Kähkönen luopui ravintolastaan ja muutti perheineen Yhdysvaltoihin vuoden 1985 lopussa. Aluksi Kähkönen asui Tacomassa Washingtonissa, jossa hän työskenteli kirvesmiehenä. Eläkepäiviä Aulis ja Tuija Kähkönen viettivät Lake Worthissa Floridassa. Aulis Kähkönen kuoli Yhdysvalloissa 20.6.2016.

Viitteet

- 1 Aulis Kähkönen 19.10.2015. Kaikki Kähkösen tiedonannot ovat sähköpostiviestejä Tero Matkaniemelle. Tiedonannot ovat Tero Matkaniemen kokoelmassa.
- 2 Aulis Kähkönen 3.11.2015.
- 3 Aulis Kähkönen 23.10.2015.
- 4 Aulis Kähkönen 20.10.2015.
- 5 Heikkinen, Seppo 2009. Perustuu televisio-ohjelmaan *Suomi talvisodassa*. Haastateltavat: Sari Näre, Martti Siimes, Maire Rimmi, Kaino Heikkinen ja Sisko Isotalo. Toimittaja Seppo Heikkinen.
- 6 Aulis Kähkönen 22.10.2015.
- 7 Aulis Kähkönen 22.10.2015.
- 8 Aulis Kähkönen 22.10.2015.
- 9 Aulis Kähkönen 22.10.2015.
- 10 Aulis Kähkönen 23.10.2015.
- 11 Aulis Kähkönen 25.10.2015.
- 12 Heikkinen 2009.
- 13 Aulis Kähkönen 28.10.2015.
- 14 *Suomen Uimaliiton vuosikirja 1957 ja 1959*; Aulis Kähkönen 20.3.2016.
- 15 Kai Hagelberg 23.6.2015, suullinen tiedonanto.
- 16 Aulis Kähkönen 20.11.2015.
- 17 Aulis Kähkönen 1.11.2015.
- 18 Nygrén, Helge 1986, 11–12. *Viipuri menetetty, mutta ei unohdettu urheilukaupunki A.D.–1939*. Suomen urheilumuseosäätiö.
- 19 Arponen, Antti O. 1994, 142–144. *Luovutetun Karjalan urheilu*. Suomen urheilumuseosäätiö.
- 20 Aulis Kähkönen 19.10.2015.
- 21 Arponen 1994, 168.
- 22 Aulis Kähkönen 20.10.2015.
- 23 Aulis Kähkönen 19.10.2015, 20.10.2015.
- 24 Ilmanen, Kalervo 2011, 41. *Kuhat Kumpulasta*. Verkkojulkaisu: http://www.biocenter.helsinki.fi/bi/editor/Kuhat_2.pdf. Luettu 12.6.2016.
- 25 Kaartinen, Aija 1996, 62–74. ”Uiminen on liikkumalla kylpemistä”. Teoksessa *Nokea ja pilvenhattaroita – Helsinkiläisten ympäristö 1900-luvun vaihteessa*. Toimittaneet Simo Laakkonen, Sari Laurila ja Marjatta Rahikainen. Helsingin kaupunginmuseo.

- 26 Aulis Kähkönen 20.10.2015.
- 27 Aulis Kähkönen 28.10.2015.
- 28 Aulis Kähkönen 29.10.2015.
- 29 Hentilä, Seppo 1984, 123–129. *Suomen työläisurheilun historia II 1944–1959*. Gummerus.
- 30 Aulis Kähkönen 30.10.2015.
- 31 Aulis Kähkönen 28.10.2015.
- 32 Aulis Kähkönen 29.10.2015.
- 33 Aulis Kähkönen 30.10.2015.
- 34 Aulis Kähkönen 29.3.2016.
- 35 Aulis Kähkönen 1.11.2015.
- 36 Aulis Kähkönen 29.3.2016.
- 37 Mustonen, Pertti 2006, 95. *Sata altaassa*. Suomen Uimaliitto 1906–2006. Edita.
- 38 Aulis Kähkönen 1.11.2015.
- 39 Rantala, Risto ja Siukonen, Markku 1973, 855. *Urheilumme kasvot*, osa 4. Vesiturheilu, voimailu, voimistelu. Scandia Kirjat.
- 40 *Uinti 1953*, 88. Suomen Uimaliitto ry:n vuosikirja.
- 41 Mustonen 2006, 77.
- 42 Mustonen 2006, 78–79
- 43 Rantala ja Siukonen 1973, 855.
- 44 Ilmanen 2011, 73.
- 45 Kai Hagelberg 28.6.2016, suullinen tiedonanto.
- 46 Rantala ja Siukonen 1973, 875.
- 47 Aulis Kähkönen 2.11.2015.
- 48 *U.S. Masters Swimming*, www.usms.org. Luettu 29.6.2016.
- 49 *Suomen Uimaliitto, Suomen masters-uintiennätykset*. www.uimaliitto.fi. Luettu 29.6.2016.
- 50 Hako, Jukka 2010, 101–118. *Pajulahden urheiluopiston kahdeksan vuosikymmentä*. Kellastupa Oy.
- 51 Aulis Kähkönen 1.11.2015.
- 52 Aulis Kähkönen 29.3.2016.
- 53 Aulis Kähkönen 29.3.2016.
- 54 Imanen 2011, 12.
- 55 Hentilä 1984, 463.

- 56 Kauko-Aatos Leväaho 1.11.2015, kirjallinen tiedonanto.
- 57 Ilmanen 2011, 17.
- 58 Mustonen 2006, 91.
- 59 Aulis Kähkönen 30.10.2015.